

Moć i teror u Sovjetskom Savezu

Sergej Sluč

Za razliku od nacionalsocijalističkog režima koji je postojao samo dvanaest i propao pre više od 50 godina, sovjetski režim postojao je više od 70 godina i, pošto je u svom razvoju prolazio kroz nekoliko faza, tek je pre manje od deset godina doživio slom. Ta okolnost je bitno uticala na to, kako nekoliko generacija koje su živjele u Sovjetskom Savezu doživljavaju taj režim i njegove zločine. Jer one su tokom čitavog svog života bile konfrontirane sa okolnošću da su zvanična propaganda i zvanično pisanje istorije preduzimali sve moguće da bi im preneli potpuno pogrešnu predstavu o aktuelnoj istoriji njihove sopstvene zemlje.

Pitanje načina funkcionisanja državne moći ne stoji u središtu samo političkog, nego takođe i istorijskog istraživanja. Svestrani i sveobuhvatni tretman te tematike u naučnim studijama, kao i u školskim i univerzitetskim udžbenicima, stvara važnu komponentu unapređivanja političke kulture društva i najjače moguće određuje stepen političke socijalizacije stanovništva. Kako u toku odnosa za vreme totalitarne diktature, tako i u posttotalitarnom Sovjetskom Savezu posle Staljinove smrti, istraživanje procesa vezanih za funkcionisanje državne moći – dakle, na prvom mestu kako su se donosile i sprovodile političke odluke – ne samo da je bilo nemoguće, nego su, gore od toga, nedostajale čak i bilo kakve mogućnosti za naučno istraživanje sopstvene istorije. Sve te aktivnosti bile su izložene izrazito strogoj kontroli partije, koja je sebi privajala pravo da odluči šta “sovjetski čovek” sme da zna, a šta ne. Navedena okolnost nužno je uticala na mesto u društvu, koje je zauzimalo pisanje istorije u SSSR, jer je ono bilo jedan od kanala vršenja uticaja na javnu svest.

Režim, koji je u Sovjetskom Savezu vladao više od 70 godina, doveo je istorijsku nauku u krajnje tešku situaciju, ona je time izgubila svoju najvažniju funkciju – istraživanje. To je najviše delovalo na bavljenje najrazličitijim aspektima istorije, a naročito posle 1917. godine, što je bilo posebno sudbonosno i deformisalo svest nekoliko generacija građana SSSR u velikoj meri, ako ne čak na odlučujući način.

Glavni postulat boljševičkog pristupa istraživanju prošlosti formulisao je Staljin već 1931. godine pismom redakciji časopisa *Proletarskaja revolucija*.¹⁾ Njegova su se uputstva svodila na sledeće: prvo, nikakvih diskusija o "pitanjima, koja predstavljaju aksiome boljševizma", jer "aksiom" ne sme da se "pretvori u problem" koji bi zahtevao "daljnju razradu"; drugo, ne sme biti nikakvih diskusija sa "falsifikatorima istorije" da im se ne bi pružala "tribina za diskusiju"; treće, "postojanje pisanih dokumenata samo radi dokazivanja stvarnog revolucionarnog karaktera" nikako nije dovoljno, zbog toga su za naučnu analizu istorijskih događaja "u boljševičkom smislu" potrebni pouzdaniji metodi, a ne samo "preturanje po slučajno sastavljenim papirima."

Taj Staljinov stav objavljen u štampi imao je zaista katastrofalne posledice na nekoliko generacija sovjetskih istraživača, jer su tim naređenjem izgubile mogućnost da vode debate i da rade u arhivima, kojima je pristup, naročito za one istraživače, koji su se bavili istorijom 20. veka, bio veoma otežan sve do poznih osamdesetih godina. Najviše partijske instance su pored političke policije takođe i cenzuru rada istraživača istorije stavili pod sopstvenu, prilično oštru kontrolu. Međutim, nikako nije ostajalo samo na tome, Staljin, i po njegovom nalogu lica iz njegove najbliže okoline, dozvoljavali su sebi da istraživače istorije poduče šta i kako smeju da pišu. U situaciji, u kojoj su ideološke i političke linije potpuno proizvoljno definisale karakter zbivanja, razume se da o nekakvoj istorijskoj nauci kao takvoj nije moglo da bude ni govora.

Pod takvim okolnostima nije postojala veća tajna od funkcionisanja partijske i državne vlasti u Sovjetskom Savezu, koja je u toku decenija kaširana rasplnutom formulacijom "Diktature proletarijata predvođene komunističkom partijom". Šta je ta vlast predstavljala u stvarnosti?

Posle boljševičkog prevrata u Rusiji 1917. godine, promenjena je predstava o biću vlasti. Za razliku od zapadnih marksista sa njihovim idejama o socijalističkoj državi budućnost, Lenjin je već prvih godina posle preuzimanja vlasti pocrtao njenu prevladavajuću karakteristiku potpuno i definitivno: "Naučni pojam diktature ne znači ništa drugo, nego ničim ograničenu vlast, koja se neposredno oslanja na silu, a koja je nesužena bilo kakvim pravilima."²⁾

U Sovjetskom Savezu nikada nije postojala diktatura proletarijata. Postojala je isključivo kao diktatura partije, koja je izvorno definisana kao diktatura "jedinog, snažnog, moćnog CK",

koji predvodi sve. ³⁾ Ali već prvih godina posle boljševičke revolucije, postalo je očigledno da je izvanredna moć dospela u ruke centralnih organa partije, politbiroa, organizacionog biroa i sekretarijata CK.

Za Staljina je Komunistička partija bila "neka vrsta viteškog reda sa mačevima unutar sovjetske države, koja predvodi njene organe i daje dušu njenoj delatnosti." ⁴⁾ Partija se postepeno menjala, postavši od snage unutar jedne države u organizam, koji je stajao iznad države i državu pretvorio u partijsku državu. Sekretar CK, Lazar Kaganovič, je u vezi s tim konstatovao na 15. Kongresu partije: "Naša partija /.../ predvodi na svim područjima delatnosti proleTERSKE diktature, počevši od toga da guši klasnog neprijatelja, pa sve do pitanja kudjelje, lana i svinjogojstva." ⁵⁾ Kičma te države "novog tipa" bila je partijska birokratija, izvanredno čvrsto centralizovana struktura sa skeletom hijerarhije partijskih rukovodstava, t.j. unutar masovne partije stvorena je "partija aparata", pomoću koje je vrh partije vršio svoju diktaturu nad državom i društvom.

Sredinom tridesetih godina, zvanična piramida vlasti i odlučujući centri u Sovjetskom Savezu nikako nisu bili identični. Najviši organ državne moći, mada ustavom nije predviđen, zapravo je bio politburo CK Komunističke partije, koji je određivao sva težišta aktivnosti države i društva, direktno se mešao u sve moguće aspekte života ogromne zemlje i nije samo sankcionisao sve odluke različitih organa partije i državne uprave, nego kontrolisao i njihovo izvršenje.

Politburo je istovremeno sve više gubio lik organa koji deluje kolegijalno. Tako se uloga politbiroa umnogome promenila 1934. godine posle defintivnog uspostavljanja totalitarnog režima. Sve više se degenerisao u dekorativni elemenat jednog sistema, u kome je jedan jedini vođa donosio sve odluke, u fasadu, koja je trebalo da prikrije vlast diktatora. A pri tom, Staljin kao generalni sekretar partije sve do 1941. godine nije zauzimao nikakvu državnu funkciju: sve do jednog određenog trenutka nije imao potrebe ni za kakvim zvaničnim atributom moći. Njegovo ime je samo po sebi postalo sinonim te vlasti.

Staljinovim "naimenovanjem" za šefa vlade završen je proces degradiranja politbiroa u prosto nominalni, vrhovni partijski organ, kome je vođa dodeljivao uloge. Centar odlučivanja se time preneo na savet narodnih komesara, što, međutim, nikako nije značilo da se smanjila uloga partije i njenih funkcionera kao glav-

ne podrške totalitarnog režima. Staljin je inicirao i određivao odgovarajućim odlukama ne samo glavne pravce spoljne i unutrašnje politike Sovjetskog Saveza, nego je ispitivao i donosio – možda sa izuzetkom poslednjih godina svog života – mnoštvo odluka u vezi svih mogućih specifičnih pitanja, među njima i takvih, koja su se odnosila na sudbinu mnogih ljudi.

Staljinova smrt postala je prekretnica u istoriji sovjetskog, totalitarnog režima, stvorila je preduslove za ozbiljne promene na najrazličitijim područjima, iako nipošto nije dovela i nije mogla da dovede do uklanjanja samog režima. Doveda je samo do njegove promene u posttotalitarni režim.⁶⁾

Važi kao aksiom da ni jedna totalitarna država ne može da opstane bez široko razgranatog sistema organa kažnjavanja, u prvom redu bez političke policije. Valja precizirati da bez toga ne samo da ne može da postoji, nego ni da se uspostavi. Lenjin, koji je vanrednu komisiju za borbu protiv kontrarevolucije, (VČK) razvio kao najvažniji instrument svoje unutrašnje politike i direktno ga kontrolisao, shvatio je to veoma dobro. Mreža lokalnih vanrednih komisija prekrila je celokupni Sovjetski Savez. Vrh VeČeKa, siguran u Lenjinovu podršku, nastojao je da što je moguće više proširi polje svojih nadležnosti. Zamenik njenog šefa, Martin Lacis, konstatovao je početkom dvadesetih godina da „nema područja života koje ne bi bilo obuhvaćeno delatnošću VeČeKa.”⁷⁾ U okviru sovjetske historiografije osvetljavanje delatnosti političke tajne policije VeČeKa i njenih naslednica, GPU, OGPU, NKVD, NKGB, MGB i KGB, bilo je moguće isključivo samo u obliku opisivanja, (ne istraživanja), spektakularnih operacija za likvidaciju različitih kontrarevolucionarnih organizacija i to pretežno prvih godina boljševičke diktature i građanskog rata. Bilo je apsolutno isključeno bilo kakvo prikazivanje aktivnosti NKVD-a u godinama „velikog terora”, čak i kad su u vreme Hruščovljevog „otapanja leda” priznate „najgrublje povrede socijalističke zakonitosti” i „masovne represalije”⁸⁾, koje su u Brežnjevljevoj eri relativizirane kao „ozbiljne greške unutar delatnosti organa državne bezbednosti, prilikom kojih su oštećeni nevini sovjetski građani.”⁹⁾ Tema represalija – uključujući ubistva svih poznatih ličnosti – potpuno je nestala iz publikacija.

Partijska centrala objavila je kao nedozvoljivo da se „u nekim radovima preduzimaju pokušaji da se revidiruju i veštački zaoštre problemi, koje je partija odavno rešila i koji su iscrpno osvetljeni

u zvaničnim dokumentima.”¹⁰⁾ Da ne bi “pojedini istoričari, umesto objektivne, zaista naučne analize događaja” mogli da se bave “traganjem za svim mogućim, najčešće sumnjivim faktima i omaškama i nedostacima”¹¹⁾ sovjetskog rukovodstva, rad u odgovarajućim arhivima redukovao je na najmanju moguću meru, pa je čak i za one među njima, koji su dokazali svoju potpunu lojalnost prema režimu, bio vezan za ozbiljna ograničenja.

U svesti sovjetskih građana su se represalije posle vremena demaskiranja “kulta ličnosti”, koje je izvršio Nikita Hruščov, povezivale pre svega sa njihovim vrhuncem 1937. godine. Zvanična propaganda za te represalije čak nije učinila odgovornim organe krivičnog gonjenja, koji su navodno samo izmakli “kontroli partije i vlade”,¹²⁾ nego isključivo njihov vrh u licima Ježova i Berije i njihove neposredne okoline, kao grupe “političkih avanturista i varalica”,¹³⁾ koji su se ušunjali u Staljinovo poverenje. Nedostatak naučnog istraživanja delatnosti organa krivičnog gonjenja Sovjetskog Saveza pružio je neograničene mogućnosti da se masovna svest nahrani kojekakvim bajkama, koje su omogućile da značajan deo stanovništva sačuva predstavu da su nekolicine hiljada pripadnika sovjetske političke policije bile “pravi vitezovi revolucije bez mane i straha” i da su njena dostignuća uvek nesebično branili protiv spoljnjih i unutrašnjih neprijatelja.¹⁴⁾

Hana Arent vrlo egzaktno je primetila u svom klasičnom delu “Elementi i izvori totalne vladavine”, (“Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft”) da postojanje realne opozicije totalitarnim režimima služi isključivo kao izgovor za vršenje represalija.¹⁵⁾ Drugim rečima: široko postavljani teror počinje, pošto je opozicija režimu likvidirana i završen proces konsolidacije. Sovjetsko iskustvo to potvrđuje u potpunosti. Među istoričarima, prvenstveno na zapadu, međutim, postoji shvatanje, da se za razliku od terorora praktikovanog od strane “Trećeg rajha” na okupiranim teritorijama, politika Staljinovog terora ne može klasificirati kao teror protiv stanovništva Sovjetskog Saveza, nego bi bolje bilo koristiti pojam “nasilje”.¹⁶⁾ Ja verujem da ta diskusija u mnogo čemu prevazilazi okvire čisto terminološkog konflikta. Zbog toga bih malo pobliže želeo da se upustim u pravo biće politike represija koje su praktikovali boljševici.

Bolješevičko rukovodstvo se od samog početka oslanjalo na teror kao sredstvo za sprovođenje svoje vladavine. U odluci Sveruskog Centralnog Izvršnog komiteta od 29. jula 1918. godine

kaže se o tome: "Sovjetska vlast mora da obezbedi svoju zaledinu tako, što će buržoaziju podvrgnuti svom nadzoru i u praksi vršiti masovni teror protiv nje." 17) Mesec i po dana posle toga je narodni komesar za unutrašnje poslove, Petrovski, okružnicom svim sovjetima naredio da se „pri najmanjem pokušaju otpora ili pri makar i najmanjoj pojavi belogardističkih krugova /.../ bez oklišanja pristupi masovnom streljanju." 18)

Mogao bi da nastane utisak da je teror isključivo bio uslovljen situacijom građanskog rata, ali postalo je jasno već u toku građanskog rata da je crveni teror imao državni karakter i nije bio usmeren samo protiv pojedinih ličnosti ili partija. On je pogađao cele socijalne grupe, cele klase i u krajnjoj konsekvenci čitavo društvo. Sa završetkom građanskog rata, učvršćivanjem boljševičke diktature i stvaranjem jedinstvene države, više nije smelo da bude bilo kakvog realnog obrazlaganja ni za politiku terora, ni za masovna suđenja. Uprkos tome unutrašnja politika boljševika nije bila zamisliva bez permanentnog terora protiv različitih društvenih grupa, što je s jedne strane poslužilo da se oslabe, odnosno, potpuno ukinu njihove pozicije, a s druge strane i da bi se sa brojem tobožnjih neprijatelja sovjetske vlasti, koji se neprekidno povećavao, opravdavala nezamislivo visoka cena socijalnog eksperimenta u celini. To su vrlo dobro shvatili kako Lenjin, tako i Staljin, koji je samo usavršio ideje svog prethodnika.

Tako je Staljin u potpunosti preuzeo i učinio najvišom zapovешću Lenjinovo shvatanje politike kao rata, čiji cilj nije samo podjarmljivanje, nego i uništavanje protivnika. Upravo je Lenjin već na kraju građanskog rata u Rusiji 1922. godine zahtevao da se u krivični zakonik uvede paragraf, koji je predvideo teške kazne za one, koji bi bili "od pomoći, odnosno objektivno mogli da budu od pomoći" svetskoj buržoaziji. 19) U tom kontekstu Staljinova misao formulisana 30 godina kasnije, koju je Berija pedesetih godina preuzeo u uputstvu organima krivičnog gonjenja, nije predstavljala ništa principijelno novo: "Neprijatelj naroda nije samo onaj, koji čini štetu, nego takođe i onaj, koji sumnja u ispravnost partijski linije. Takvih, međutim, među nama ima još mnogo i mi moramo da ih likvidiramo /.../" 20)

Crveni teror se razvio u važan sastavni deo nove "socijalističke zakonitosti". Ona se, prvo, bazirala na negaciji pravne države, (Kaganovič je s tim u vezi konstatovao 1929. godine: „Mi odbijamo pojam pravne države. Ako neko, ko polaže pravo na to da

sebe nazove marksistom, govori o pravnoj državi, a pogotovu ako pojam „pravne države“ koristi za *sovjetsku državu*, to znači da dopušta da ga zavedu građanski pravnici, da odstupa od marksističko-lenjinističke teorije o državi“²¹⁾; drugo, na sprovođenju isključivo principa revolucionarne svrsishodnosti ili uputstava najvišeg partijskog rukovodstva, (o tome državni tužilac Ruske Federacije, Nikolaj Krilenko, na 16. Kongresu 1930. godine: „Naši zakoni nisu /.../ ništa drugo, nego uputstva partije“²²⁾; treće, na teze generalnog sekretara partije o „zaoštavanju klasne borbe“ i marširanju u pravcu socijalizma“ kao najvažnijeg partijskog uputstva, koje je postalo teoretsko uputstvo za permanenti teror protiv čitavog stanovništva; i najzad, četvrto, na specijalno donete dekrete, koji su bitno proširili spisak „krivičnih dela“ i time doprineli brzom porastu broja osuđenih u zemlji.

Tajnim uputstvom Staljina i Molotova maja 1933. godine, „svim partijskim i državnim funkcionerima i svim organima OGPU, pravosuđa i državnih tužilaštava“, oni su na tipičan način pozvani da pojačaju „izolaciju i žestoke udarce masovnim neprijateljima *uz odricanja od masovnih represalija protiv radnih ljudi*“ /podvukao autor/²³⁾ Time je najviša vlast priznala da su sve dotle represalije pogađale čitav narod. Ograničavanje je, doduše, bilo na snazi samo kratko vreme.

Pitanje broja žrtava sovjetskog totalitarnog režima otvoreno je nadalje i zbog nepristupačnosti arhiva organa krivičnog gonjenja. Istraživanja i publicistika se razlikuju u procenama. Po pravilu se, međutim, u obzir uzimaju samo zatvorenici u kažnjeničkim logorima i zatvorima, retko kada kontingent takozvanih posebnih naselja, (kažnjeničkih kolonija), a gotovo nikada ona lica, koja su od običnih, civilnih sudova osuđena ne na lišavanje slobode, nego na takozvani popravni rad bez lišavanja slobode, ili čak samo uslovne kazne, koje su svejedno imale veliki uticaj na daljnji život lica, koja su bila pogođena. Podaci koji o tome postoje ni iz daleka nisu potpuni. Ali makar samo i proverena brojka kazni izrečenih u Ruskoj Federaciji 1923.-1953. može da objasni politiku represija sovjetske države: jer, radi se o više od 40 miliona ljudi, koji su u toku 30 godina obuhvaćeni merama sovjetskog pravosuđa.²⁴⁾ Broj „političkih“ ili „kontrarevolucionarnih“ slučajeva nije premašio ni 10 procenata osuđenih.²⁵⁾ Da bi se stanovništvo zemlje držalo u poslušnosti i strahu režim je izgradio pravni sistem, koji je trebalo da kažnjava i za najmanje prestupe. Neka ovde budu spomenuti

samo takvi dekreti najviših vlasti, kao što su „O prelasku na osmočasovni radni dan i sedmodnevnu radnu nedelju” i o „Zabrani svojevoljnog napuštanja preduzeća i institucija radnika i službenika” od 26. juna 1940. godine, koji su doveli do povećanja osuđenih u ruskoj federaciji za po 1,5 miliona lica godišnje u toku više godina,²⁶⁾ odnosno dekret od 4. juna 1947. godine „O krivičnoj odgovornosti zbog otuđenja državne ili društvene svojine”. Samo u toku jedne jedine godine na osnovu tog dekreta je u celom SSSR-u osuđeno 200.000, a u toku osam godina 1,3 miliona lica.²⁷⁾ Pri tom je broj lica ponovo osuđenih za isti delikt, (u povratu), relativno mali, pre rata 16,6 procenata, a 9 do 13 procenata u narednim godinama,²⁸⁾ što bi moglo da posluži kao dokaz da narod u celini nije imao nikakvih „kriminalnih sklonosti”. Socijalni sastav osuđenih autentično je oslikavao socijalnu strukturu društva. To je još jedan dokaz da u periodu razvoja i funkcionisanja totalitarnog režima u Sovjetskom Savezu nije postojao klasno orijentisani teror, nego permanentne represalije protiv celog društva, faktički legitimisani državni teror protiv celog naroda.

Masovne represalije nisu imale za svrhu samo fizičko uništavanje, nego i psihološki uticaj na milione ljudi koji su nasilno umešani u izgradnju jednog „novog sveta”. Podsticanje straha povezano sa nedostatkom bilo kakve pravne zaštite, što je sovjetskog čoveka pratilo čitavog njegovog života, bili su važan element psihološkog terora. Međutim, celokupni proces, čijem razvoju je boljševičko rukovodstvo pridavalo tako veliki značaj primenom fizičkog i psihičkog nasilja, Staljin je nazvao „izgradnjom socijalizma u odnosu na celokupno društvo”.²⁹⁾

Transformacija organa državne bezbednosti od oruđa masovnog terora u instrument održavanja sistema vlasti partijske i državne „nomenklature” u jednopartijskoj državi, koja se odvijala pod Staljinovim naslednicima, refletovala je razvoj jednog totalitarnog u posttotalitarni sistem. U početnoj fazi ovog drugog su masovne represalije prošlih decenija, koje je komunistička propaganda prikazivala kao „povrede lenjinističkih normi partijskog i državnog života”³⁰⁾ poslužile kao važan faktor borbe za vlast pri vrhu partijskog rukovodstva.

Posttotalitarna „nomenklatura”, koja se zadovoljila personifikacijom odgovornosti za masovne represalije totalitarnog sovjetskog režima, činila je sve moguće da bi sprečila sistematsko istraživanje te pojave. Istina je da se posttotalitarni režim u Sovjetskom

Savezu odmakao od ekstrema Staljinovog vremena, ali je po svom biću i nadalje ostao represivni sistem, koji je takoreći celokupno stanovništvo osudio na duhovnu i političku neslobodu pod uslovima izrazito niskog životnog standarda. Osim toga je uvek bio spreman da oštro reaguje na makar samo neznatne aktivnosti, koje bi mogle da posumnjaju u nepokolebljivost mitologeme rukovodeće uloge komunističke partije u zemlji koja određuje smernice. Kad bi se govorilo o pravu partijske „nomenklature“, smatralo se da prema sopstvenom nahodaenju može da odredi način i stil celokupnog života. „Naoružanoj trupi partije“ – KGB-u – dodeljena je uloga političke tajne policije,³¹⁾ čiji je glavni zadatak bio da ovekoveči monopol partijskog i državnog vrha na vladavinu u zemlji.

Tek u vreme perestrojke, preoblikovanja partijskog i državnog mehanizma pod uslovima postepenog prevazilaženja posttotalitarnog režima u Sovjetskom Savezu, koje je započeo Gorbačov, postalo je moguće da se počne sa istraživanjem Sovjetskog Saveza baziranom na arhivskim dokumentima. Besprimerno interesovanje za istoriju, koje je primećeno krajem osamdesetih, početkom devedesetih godina, pogotovu interesovanje za najmračnije i zbog toga najbržižljivije zatajeno poglavlje istorije, relativno je brzo zadovoljilo novinare i publiciste, tako da je već ubrzo popustilo. Periodika tih godina u velikoj meri je doprinela tome da se stanovništvo obavesti pre svega o vremenu posle 1917. godine, iako se to veoma često događalo na emocionalnom nivou. Otuda i potresni podaci o broju žrtava režima, koji bi, doduše, davali odgovore na pitanja *Kako?* i *Koliko?*, ali nisu obraćali pažnju na pitanje *Zašto?* Malo po malo usledila su, doduše, i istraživanja pojedinih aspekata i perioda sovjetske istorije, ali sve do danas u Rusiji nema utemeljene istorije zemlje posle 1917. godine.

Istoričari, (kao ni društvo po sebi), nipošto nisu jedinstveni u procenjivanju ruske istorije 20. veka. Aktuelno pisanje istorije može da se prikaže u četiri glavna pravca: „staljinisti“, koji brane sve što je taj diktator uradio, a kao zaslugu naročito snažno ističu pobedu SSSR u ratu i razvijanje u nuklearnu velesilu, a priznaju samo pojedinačne Staljinove greške; „marksisti-lenjinisti“, koji međusobno beskompromisno suprotstavljaju Lenjinovu i Staljinovu etapu u razvoju sovjetske države i pokušavaju da dokažu postojanost marksističko-lenjinističke teorije zarad „neizvitoperene“ izgradnje socijalizma; „liberali“, koji istoriju Sovjetskog Saveza posmatraju kao jedinstvenu celinu sa prethodnim razvojem

Rusije; i, najzad, „radikali”, koji u istoriji Rusije vide nagli prelom sa prethodnim organskim i pozitivno procenjenim razvojem ruske države.

Sadašnji snažni pad društvenog interesovanja za rusku istoriju može se, razume se, objasniti određenom merom teškoća ruskog stanovništva u svakodnevnom životu, ali ne radi se samo o tome. Odnos jednog društva prema svojoj istoriji, pogotovu u jednoj zemlji sa totalitarnom prošlošću, koja ni izdaleka nije prevaziđena, na prvom mestu je indikator opšte kulture tog društva, pored ostalog i njegove spremnosti i sposobnosti da prihvati istinu o samome sebi. Prvo izdanje *Arhipelaga Gulag*³²⁾ Aleksandra Solženjicina pre deset godina, uprkos tome, što je tiraž bio veoma velik, nije naišlo na veliki odjek u ruskom društvu i nije postalo povod za promenu mišljenja o više od sedamdeset godina dugom periodu komunističke vlasti. Tragikomični postupak pred Ustavnim sudom, koji se završio kao pucanj u prazno, još je jedan dokaz za slepilo bitnog dela društva u odnosu na sopstvenu istoriju. Vredno je pomena i da je nedavno objavljeni prevod *Crne knjige komunizma*³³⁾ ostao gotovo nezapažen. Diskusija u Dumi o ponovnom postavljanju spomenika Feliksiju Đeržinskom, osnivaču sovjetske tajne policije, u centru Moskve, takođe potvrđuje duboki jaz koji prolazi kroz rusko društvo. Zbog toga je pod uslovima još veoma nezrele i slabe ruske demokratije toliko važno okretanje „neuralgičnim tačkama” prošlosti, istorije totalitarnog i posttotalitarnog režima u Sovjetskom Savezu. To nije samo moralna obaveza prema milionima mrtvih, desetinama miliona fizički i moralno uništenih ljudi, nego i obaveza prema budućim generacijama, koje ne smeju da žive u neznanju u pogledu sovjetskog totalitarizma tiče, jer neznanje – ili, što je još gore, zaborav – kad-tad u budućnosti zahtevaće veoma visoku cenu.

Primedbe

- 1) Staljin, J. V.: „Sočinjenja”, Tom 13. – Moskva, 1951. Str. 85, 96, 98, 100.
- 2) Lenjin, V. I.: „Polnoje sobranije sočinjenje”, Tom. 41. – Moskva, 1963. Str. 383.
- 3) „XII. sjezd Rosiskoj Komunističeskoj partii (boljševikov). Stenografičeski otčjot. 17.-25. aprila 1923. Moskva, 1923. Str. 207.
- 4) Staljin, J. V.: „Sočinjenja”, Tom 5. – Moskva, 1947. Str. 71
- 5) „XVI. sjezd Vsesojuznoj Komunističeskoj partii (b). Stenografičeskoj otčjot.” – Moskva, 1930. Str. 90.

- 6) Uporedi opširno: Pihaja, R. G. "Sovjetskij Sojuz. Istorija vlasti". 1945-1991. Moskva, 1998.
- 7) Ciritano prema: Izmozik, V. S. "Glaza i uši režima. Gosudarstvenij političeskij kontrol za naselenijem Sovjetskoj Ross v 1918-1928." Sankt Peterburg, 1995. Str. 61.
- 8) "Istorija Komunističeskoj partii Sovjetskovo Sojuza" u 6 tomova. Tom 1. Priređivači Pospelov. P. N. i drugi. Moskva, 1964. Str. XXXVIII.
- 9) Ibid. Tom 4, 2. Moskva, 1971. Str. 73.
- 10) Golikov, V. A i drugi "Za leninskiju partijnost v oveštčenii istorii KPSS", u "Komunist", 1969, br. 3. Str. 73.
- 11) Ibid, str. 72.
- 12) "Istorija Velikoj oetečestvenoj vojni Sovjetskovo Sojuza 1941-1945" u 6 tomova. Tom 6. Priređivači Pospelov. P. N. i drugi. Moskva, 1965. Str. 134.
- 13) "Istorija Komunističeskoj partii Sovjetskovo Sojuza". Priređivač Ponomarjov. B. N. Moskva, 1959. Str. 484.
- 14) "Feliks Edmundovič Džerzinski. Biografija". Priređivač Cvigun. S. K. i drugi. Moskva, 1977. Str. 5, 145, 281, 450-452.
- 15) Arent. H. (Arendt. H.) "Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft", ("Elementi i i uzroci totalne vlasti"). Minhen, Ciri. 1986. Str. 691.
- 16) Uporedi sa Plagenborg, S. (Plaggenborg) "Stalinismus als Gewaltgeschichte" ("Staljinizam kao istorija nasilja") u "Stalinismus: neue Forschungen und Konzepte", ("Staljinizam: nova istraživanja i koncepcije"), priređivač Plagenborg, Stefan. Berlin. 1988. Str. 71-112.
- 17) Citirano prema Gimpelson, E. G. "Formirovanije sovjetskoj političeskoj sistemi: 1917-1923", Moskva. 1955. Str 126.
- 18) Citirano prema Pavlovu, D. B. "Boljševističkaja diktatura protiv socijalistov i anarhistov. 1917 – sredina 1950-h godov". Moskva. 1999. Str. 34.
- 19) Lenjin, V. I.: "Polnoje sobranije sočinenij", Tom 45. Moskva, 1964. Str. 191.
- 20) Citirano prema Volgonokov, D. A. "Triumf i tragedija: Političeskij portret J. V. Staljina" u 2 toma. Tom 1. deo 2. Moskva. 1989. Str. 202.
- 21) Citirano prema "Izvestija CK KPSS", 1990. Br. 12. Str 84
- 22) "XVI. sjezd Vsesojuznoj Komunističeskoj partii (b)." Str. 351.
- 23) Citirano prema Svjagincev, A. O. / Orlov. Ju. G. "Raspjatije revolucije. Rosijskije i sovjetskije prokurori. XX vek. 1922-1936. Moskva. 1998. Str. 218.
- 24) Uporedi sa Popov, V. P. "Gosudarstvenij teror v Sovjetskoj Ross v 1923-1955. Istočniki i jih interpretacija" u "Otečestvenije arhivi", 1992. Br. 2. Str. 22.
- 25) Ibid. Str. 27.
- 26) Ibid. Str. 24.
- 27) Ibid. Str. 27.

- 28) Ibid. Str. 26.
- 29) Staljin. J. V. "Voprosi lenjinizma", 9. prošireno izdanje. Moskva, 1933. Str. 164.
- 30) "Istorija Komunističeskoj partii Sovjetskovo Sojuza". Tom 4, 2. Str. 510.
- 31) Uporedi sa "Položenije o KGB pri Sovjete Ministrov SSSR ot 9. 01. 1959" citirano prema: Ohotin, N. G. i drugi: "Ekspertnoje zaključčenie k zasedaniju Konstitucionogo suda RF 26. maja 1992", Moskva. 1992. Str. 31.
- 32) Solženjicin, A.: "Arhipelag Gulag, 1918-1956" u 3 toma. Moskva. 1989.
- 33) "Čornaja knjiga komunizma. Prestuplenija, teror, represii". Prevedeno sa francuskog. Moskva. 1999.

(Na nemačkom originalu, sa koga je ova knjiga prevedena, autor u fotsotama uz ovaj članak ruske naslove, koje citira, ispisuje fonetski, pa je to tako moralo da se učini i ovde donekle prilagođeno kod nas ustaljenom načinu fonetskog citiranja sa ruskog. – Prim. Prev.)